

É. KISS KATALIN – KIEFER FERENC – SIPTÁR PÉTER

ÚJ MAGYAR NYELVTAN

Osiris Kiadó • Budapest, 2003

TARTALOM

Előszó	13
--------	----

MONDATTAN

É. Kiss Katalin

1. A mondat tan tárgya és alapfogalmai	17
1.1. A mondat tan tárgya	17
1.2. Mondattani kategóriák	17
1.2.1. A kategóriák megállapítása	17
1.2.2. Az elemi alaki kategóriák és a kifejezés-kategóriák megkülönböztetésének szükségessége	18
1.3. Az alaki kategóriák felsorolása	20
2. A mondat topik–predikátum tagolódása	21
2.1. A topik–predikátum tagolás funkciója	21
2.2. A topik formai jellemzői	22
2.3. A kontrasztív topik	24
2.4. Topik nélküli mondatok	25
2.5. A topik és a predikátum szerkezeti viszonya	26
2.6. A mondathatározók helye	27
2.7. Összefoglalás	30
3. A predikátum belső szerkezete	31
3.1. A csak igét és megnevező kifejezést tartalmazó VP belső szerkezete	31
3.2. Az igemódosítót tartalmazó VP belső szerkezete	33
3.2.1. Az igemódosítók típusai	33
3.2.1.1. Az igekötő	33
3.2.1.2. A puszta névszói igemódosító	34
3.2.2. Az igemódosító mondat szerkezeti helye	35
3.2.3. Igekötőhelyzet és a predikátum idő szerkezete	37
3.2.4. A névszói állítmány	38
3.2.5. Összefoglalás	39
3.3. A fókusz tartalmazó predikátum belső szerkezete	39

3.3.1. A fókuszfunkció	39
3.3.2. A fókusz szerkezeti helye	41
3.3.3. A fókusz és az ige szomszédossága	43
3.3.4. A fókusz típusai	45
3.3.4.1. Kérdőszós kifejezések	45
3.3.4.2. Kirekesztő értelmű kifejezések	48
3.3.5. Összefoglalás	50
3.4. A disztributív kvantort tartalmazó predikátum belső szerkezete	51
3.4.1. A disztributív kvantor funkciója	51
3.4.2. A disztributív kvantor szerkezeti helye	52
3.4.3. Predikátumszerkezet és hangsúlyozás	53
3.4.4. A disztributív kvantorok típusai	54
3.4.5. A gyakorisági, fok-, mérték- és módhatározók szerepe és helye	55
3.4.6. Összefoglalás	57
3.5. Szerkezeti hely és hatókör	57
3.5.1. A hatókör-értelmezés elve	57
3.5.2. Két kivétel	62
3.5.2.1. Hangsúlyos kvantorok a VP-ben	62
3.5.2.2. Kvantorok a predikátum előtt	63
3.5.3. Összefoglalás	64
3.6. A tagadás	65
3.6.1. VP-, FP- és QP-tagadás	65
3.6.2. Negatív kvantorok	67
3.6.3. Összefoglalás	71
4. A főneves kifejezés	72
4.1. A főneves kifejezés logikai funkciói	72
4.2. Az igék NP-típus-választása	73
4.3. A főneves kifejezések szerkezeti típusai	76
4.3.1. A predikatív NP	76
4.3.2. A határozatlan NP	78
4.3.3. A határozott NP	80
4.4. A mutató névmás	81
4.5. A birtokos szerkezet	82
4.5.1. A birtokviszony	83
4.5.2. A birtokos mint determináns	83
4.5.3. A birtokos mint bővítmény	85
4.6. A birtoklásmondat	88
4.7. A tárgyi NP szerkezete és az alanyi, illetve tárgyas igeragozás	90
4.8. Összefoglalás	93
5. A mellékneves kifejezés	95
5.1. A jelzői szerepű ADJP szerkezete	95
5.2. A predikatív ADJP	99
5.3. Összefoglalás	100

6. A határozószós kifejezés	101
6.1. A határozószós kifejezés szerkezete	101
6.2. Határozóbővítmény vagy igebővítmény?	103
6.3. Összefoglalás	105
7. A névutós kifejezés	106
7.1. A határozóragos NP-t vonzó névutók	106
7.2. A ragtalan NP-t vonzó (egyező) névutók	106
7.3. PP-k igemódosítói szerepben	109
7.4. Az ún. személyragos határozószók	111
7.5. Összefoglalás	113
8. Az igeneves kifejezések	114
8.1. A ragozatlan főnévi igeneves kifejezés	115
8.1.1. A főnévi igenevet tartalmazó mondat alapszerkezete	115
8.1.2. Egyeztetési problémák	119
8.2. A személyragos alaptagú főnévi igeneves kifejezés	120
8.2.1. Sajátságai	120
8.2.2. A részesesetű összetevő hovatarozása	121
8.2.3. A személyragos főnévi igeneves kifejezés szerkezete	122
8.3. A határozói igeneves kifejezés	123
8.3.1. A módhatározói szerepű határozói igeneves kifejezés	123
8.3.2. Az állapothatározói szerepű határozói igeneves kifejezés	125
8.4. A melléknévi igeneves kifejezés	127
8.5. Összefoglalás	128
9. Az alárendelő összetett mondat	129
9.1. Az alárendelés mibenléte és típusai	129
9.2. A független alárendelés	130
9.3. A <i>hogy</i> -kötőszós mellékmondatok	132
9.3.1. Igét bővítő <i>hogy</i> -kötőszós mellékmondatok	133
9.3.2. Névutót és határozószót bővítő <i>hogy</i> -kötőszós mellékmondatok	135
9.3.3. Főnevet bővítő <i>hogy</i> -kötőszós mellékmondatok	136
9.3.4. Következményes mellékmondatok	138
9.3.5. Az alárendelt mondat helye a főmondatban	139
9.3.6. Az utalószó elhagyása	141
9.3.7. A <i>hogy</i> elhagyása	143
9.3.8. Az <i>úgy</i> és a <i>hogy</i> -kötőszós mellékmondat	144
9.4. A vonatkozó mellékmondatok	145
9.4.1. A vonatkozó mellékmondat belső szerkezete	145
9.4.2. NP-nek alárendelt vonatkozó mellékmondatok	146
9.4.2.1. Tartalmas NP-nek alárendelt vonatkozó mellékmondatok	146
9.4.2.2. Névmasi alaptagú NP-nek alárendelt vonatkozó mellékmondatok	149
9.4.3. Közvetlenül PP-nek alárendelt vonatkozó mellékmondatok?	151
9.4.4. Határozószós és mellékneves kifejezésnek alárendelt vonatkozó mellékmondatok	153

9.4.5. A nem-korlátozó vonatkozó mellékmondat	155
9.4.6. Mondatelőzményű vonatkozó mellékmondat	157
9.5. Összefoglalás	157
10. A mondatátszövődés	158
10.1. A mondatátszövődés mibenléte	158
10.2. Mondathatáron átívelő operátorkiemelés	162
10.3. Esetadási, egyeztetési problémák	164
10.4. Mondathatáron átívelő topikkiemelés	167
10.5. Kérdőmondat-átszövődés	169
10.6. Összefoglalás	169
11. A névmások értelmezése	171
11.1. A fejezet tárgya, szakkifejezései, jelölésmódja	171
11.2. A visszaható és a kölcsönös névmás	172
11.3. A személyes névmások	177
11.3.1. A harmadik személyű személyes névmások állománya	177
11.3.2. A kötött személyes névmás	180
11.3.3. A személyes névmás független használata	182
11.4. Összefoglalás	183
12. Hivatkozások	186

ALAKTAN

Kiefer Ferenc

1. Bevezető	189
1.1. Az alaktan tárgya	189
1.2. A szó fogalma	190
1.3. Az alaktani kategóriák	192
1.4. A magyar mint agglutináló nyelv	192
1.5. Jel, rag, képző	194
2. A ragozás	200
2.1. A főnévragozás	200
2.1.1. Az esetragok	200
2.1.2. A többes szám jele	205
2.1.3. A birtokos személyragozás	206
2.1.4. A birtokjel	209
2.1.5. Tő- és toldaléktípusok	210
2.1.6. A toldalékok sorrendje	211
2.2. Az igeragozás	212
2.2.1. Jelen idő: alanyi ragozás	213
2.2.2. Jelen idő: tárgyas ragozás	214
2.2.3. Múlt idő: alanyi ragozás	215
2.2.4. Múlt idő: tárgyas ragozás	216
2.2.5. Feltételes mód, jelen idő: alanyi ragozás	217

2.2.6. Feltételes mód, jelen idő: tárgyas ragozás	218
2.2.7. Feltételes mód, múlt idő	219
2.2.8. Felszólító mód, jelen idő: alanyi ragozás	219
2.2.9. Felszólító mód, jelen idő: tárgyas ragozás	219
2.2.10. A <i>-lAk</i> toldalék	220
2.2.11. Az <i>ikes</i> ragozás	221
2.2.12. Tőtipusok	221
2.3. A főnévi igenév személyragozása	222
2.4. A névutók személyragozása (az ún. személyragos határozószók)	222
2.5. A melléknevek toldalékai	223
2.5.1. A fokozás	223
2.5.2. A kiemelő jel	223
3. A szóképzés	224
3.1. A magyar szóképzés rendszere	224
3.2. A képzőkkel kapcsolatos néhány probléma	227
3.2.1. Képző, inflexiós toldalék vagy összetételi tag?	227
3.2.2. A <i>-hAtÓ</i> és <i>-hAtAtlAn</i> elemek státusa	228
3.2.3. Az <i>-i</i> becéző képző	229
3.2.4. Az igenevek képzői	231
3.2.5. Kötelező bővítményű melléknévi szerkezetek	232
3.2.6. A lexikai akadályozás	233
3.3. A lexikalizálódott képzett szavak elemzése	233
3.4. Néhány képző részletesebb vizsgálata	235
3.4.1. Főnévképzés	235
3.4.1.1. <i>-sÁg</i>	235
3.4.1.2. <i>-(V)s</i>	236
3.4.1.3. <i>-kA</i> és <i>-(V)cskA</i>	236
3.4.1.4. <i>-Ás</i>	238
3.4.1.5. <i>-Ó</i>	239
3.4.2. Melléknévképzés	241
3.4.2.1. <i>-(A)tlan, -tAlAn</i>	241
3.4.2.2. <i>-i</i>	243
3.4.2.3. <i>-(V)s</i>	244
3.4.2.4. <i>-beli</i>	245
3.4.3. Igeképzés	245
3.4.3.1. <i>-(V)z és -(V)l</i>	245
3.4.3.2. <i>-kVdik, -(V)skVdik</i>	246
3.4.3.3. <i>-(V)gAt</i>	247
3.4.3.5. <i>-ít</i>	248
3.4.4. Határozószó-képzés	249
3.4.4.1. <i>-An</i>	249
3.4.4.2. <i>-Ul</i>	250
3.4.4.3. <i>-lAg</i>	250
3.5.4. Igenévképzés	251

3.4.5.1. A főnévi igenév képzője	251
3.4.5.2. A melléknévi igenevek képzői	251
3.4.5.3. A határozói igenév képzője	253
3.5. A képzők sorrendje	254
3.6. Néhány befejező megjegyzés	255
4. Az összetételek	257
4.1. A szóösszetétel fogalma	257
4.2. Az összetételek fajtái	258
4.2.1. Az endocentrikus összetételek	258
4.2.2. Az exocentrikus összetételek	258
4.2.3. A mellérendelő összetételek	259
4.2.4. Az ikerszavak	259
4.3. Az endocentrikus összetételek mondattana	259
4.4. A magyar összetételek tipológiája	263
4.5. A deverbális alaptagú összetételek	268
4.5.1. A deverbális alaptagú összetételek általános jellemzése	268
4.5.2. Az előtag által kielégíthető vonzatok	271
4.5.2.1. Az alanyi argumentum	271
4.5.2.2. A tárgyi argumentum	272
4.5.2.3. Az instrumentalis	274
4.5.2.4. A locativus	275
4.5.3. Az -Ó képző és az összetételek	275
4.5.4. Összefoglalás	276
4.6. Azonos alaptagú összetételek mellérendelése	277
4.6.1. A probléma	277
4.6.2. Mellérendelő előtag?	278
4.6.3. A szóellipszis egyéb esetei	279
4.6.4. A szóellipszis feltételei	280
4.6.5. Összefoglalás	283
5. Hivatkozások	284

HANGTAN

Siptár Péter

1. Bevezető: a hangtan tárgya	287
2. A magánhangzók	291
2.1. A magánhangzók csoportosítása	291
2.1.1. A hosszúság ábrázolása	292
2.1.2. A hangtani ábrázolások szerkezete	293
2.1.3. A magánhangzók ábrázolása	294
2.2. A magánhangzó-harmónia	296
2.2.1. A toldalékok fajtái	297
2.2.2. Tőtípusok	299

2.2.3. A harmónia működése	301
2.3. A hosszúsági váltakozások	306
2.3.1. Az alsó magánhangzók nyúlása	306
2.3.2. A nyúlási szabály	308
2.3.3. A tőmagánhangzó-rövidülés	311
2.3.3.1 A végszótagi tőmagánhangzó-rövidülés	311
2.3.3.2. A belsőtagi tőmagánhangzó-rövidülés	314
2.4. Magánhangzók kiesése és betoldása	315
2.4.1. A kötőhangzók	315
2.4.2. Az ingatag tőmagánhangzók	318
3. A mássalhangzók	320
3.1. A mássalhangzók csoportosítása	320
3.2. A mássalhangzók ábrázolása	322
3.2.1. A zöngésségi hasonulás	325
3.2.2. A <i>h</i> és a <i>v</i> viselkedése	327
3.2.3. A <i>dz</i> mássalhangzó-kapcsolat	329
3.3. Mássalhangzó-szabályok	331
3.3.1. Zengőhangokra vonatkozó szabályok	331
3.3.2. A szóvégi <i>j</i>	335
3.3.3. Az <i>Y</i> elem terjedése és az <i>l</i> teljes hasonulása	338
3.3.4. A <i>t</i> -végű igék felszólító alakja	340
3.3.5. Sziszegők és susogók	342
4. A szótag	349
4.1. A szótagok szerkezete és típusai	350
4.2. Elágazó szótagkezdetek?	354
4.3. Kételemű szótagmagok?	356
4.4. Hangsorépítési szabályosságok	359
4.4.1. Szótagkezdetek	360
4.4.2. Szótagzárlatok	362
4.4.3. Szótagfűzés	366
4.5. Szótagszerkezetre hivatkozó szabályok	369
4.5.1. Az orrhangú magánhangzók szabálya	369
4.5.2. A <i>h</i> változatainak eloszlása	369
5. A hangsúly és a hanglejtés	376
6. Olvasnivaló	382
Irodalom	385
Tárgymutató	407